

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШІНСЬКОГО»

Михайлова Лідія Іванівна

УДК:372.461

**РОЗВИТОК РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Богущ Алла Михайлівна
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Луцан Надія Іванівна,
Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника,
завідувач кафедри природничих і математичних дисциплін початкової освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Білан Олександра Іванівна,
Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться «9 » листопада 2010 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «7» жовтня 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена державними документами щодо мовної політики в Україні; сучасними вимогами до формування національно свідомої мовної особистості на всіх освітніх етапах від дошкілля до вищої школи. Витоки формування мовної особистості сягають раннього і дошкільного віку. У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено кінцеві результати розвитку мовлення випускника дошкільного закладу як сформованість у нього різних видів мовленнєвої (діалогічної, монологічної, фонетичної, лексичної) та комунікативної компетенцій (А. Богуш).

Проблема розвитку мовлення дітей дошкільного віку розглядалась класиками педагогічної науки, зокрема Я.Коменським, К. Ушинським, С. Русовою, І. Огієнком, Є. Тихеєвою, Є. Водовозовою, В. Сухомлинським, а також психологами (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Лурія, А. Маркова, С. Рубінштейн та ін.).

На сучасному етапі розвиток мовлення дітей дошкільного віку досліджується в різних напрямках: психолінгвістичному (І. Зимня, О. Леонтьєв, Т. Піроженко, О. Шахнарович та ін.), лінгвістичному (М.Кочерган, Т. Ладиженська, Л. Мацько, М. Плющ, В. Русанівський, Л. Щерба та ін.), педагогічному (А. Арушанова, Л. Ворошніна, В. Захарченко, А. Зрожевська, О. Ушакова та ін.), лінгводидактичному (А. Богуш, О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Гавриш, С. Караман, Л. Паламар, М. Пентилюк та ін.).

Учені досліджують і більш часткові аспекти розвитку мовлення дітей, а саме: становлення і розвиток мовлення дітей раннього віку (А. Богуш, Н.Гавриш, Т. Науменко, О. Саприкіна та ін.), виховання звукової культури мовлення у дітей (В. Борова, О.Трифоновна та ін.); розвиток діалогічного мовлення (Н. Луцан, Г. Чулкова та ін.); навчання різних видів розповідей (Л. Березовська, О. Білан, Н. Водолага, Н. Гавриш, С. Ласунова, Н.Луцан, І. Попова та ін.), розвиток виразності мовлення (О.Аматьєва, С. Хаджирадева та ін.).

Зауважимо, що проблема розвитку в дошкільників розмовного мовлення не була предметом спеціального дослідження. Водночас спостереження за спонтанним мовленням дітей у групах дошкільних закладів засвідчили наявність низки суперечностей, як-от:

- недостатнє наукове вивчення специфіки розмовного мовлення дітей на етапі дошкільного дитинства і повсюдне використання дітьми нестимульованого розмовного мовлення з порушеннями нормативної вимови;

- відсутність науково обґрунтованих методичних рекомендацій з розвитку розмовного мовлення дітей дошкільного віку і нагальна вимога дошкільної практики в спеціально розроблених педагогічних технологіях;

- невідповідність вихователів до роботи з розвитку розмовного мовлення дітей і ненормативність розмовного мовлення дітей.

Означені суперечності зумовили вибір теми дослідження «Розвиток розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку».

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження проводилось у межах теми ПНЦ НАПН України «Формування мовної особистості на різних вікових етапах» (№ 0105W001470). Автором досліджувався аспект розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Тема дисертаційного дослідження була затверджена Вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 11 від 25.06.2009 р.) й Радою з координації наукових досліджень АПН України в галузі педагогіки і психології (протокол № 6 від 29.09.2009 р.).

Мета дослідження: науково обґрунтувати й апробувати педагогічні умови розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження.

1. Визначити й науково обґрунтувати сутність і структуру понять «розмовне мовлення дітей старшого дошкільного віку», «дискурсивна компетенція випускника дошкільного закладу», «дискурсивна діяльність»; уточнити поняття «мовленнєвий жанр», «спонтанне мовлення», «розмовний дискурс», «розмовне мовлення».

2. Визначити критерії, показники і схарактеризувати рівні розвитку розмовного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

3. Виявити педагогічні умови ефективного розвитку розмовного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити й апробувати експериментальну модель і методику розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: мовленнєво-комунікативна діяльність дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: методика розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: розвиток розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- забезпечення позитивної мотивації щодо активізації розмовного мовлення дітей;
- комунікативна спрямованість розвитку розмовного мовлення дітей;
- заохочення і підтримка вихователем ініціативності розмовного дискурсу дітей у ситуаціях «дитина – дитина», «дитина – діти», «дитина – вихователь», «дитина – дорослий»;
- взаємозв'язок мовних і немовних засобів виразності в дискурсивній діяльності дітей.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз і узагальнення наукової і методичної психолого-педагогічної літератури з розвитку мовлення дітей. З метою з'ясування стану розвитку розмовного мовлення дітей було використано емпіричні методи: аналіз чинних програм, навчально-виховних планів роботи вихователів старших груп з розвитку розмовного мовлення дітей; спостереження і запис спонтанного розмовного мовлення дітей; бесіди, анкетування вихователів; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) передбачав реалізацію методики розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку; для перевірки ефективності експериментальної моделі і методики розвитку розмовного мовлення дітей були задіяні статистичні методи: кількісний та якісний аналіз експериментальних даних щодо рівнів розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Базою дослідження виступили дошкільні навчальні заклади №1, №27, №31, №33 м. Рівного; № 50, № 275 м. Одеси. Усього в дослідженні взяли участь 120 вихователів дошкільних закладів старших груп м. Одеси, Рівного, Миколаєва та Рівненської області; 250 вихованців дошкільних закладів, 120 з них – були задіяні у формуальному експерименті.

Наукова новизна дослідження: вперше досліджено і визначено сутність і структуру понять «розмовне мовлення дітей старшого дошкільного віку», «дискурсивна діяльність», «дискурсивна компетенція випускника дошкільного закладу»; визначено педагогічні умови розвитку розмовного мовлення дітей (забезпечення позитивної мотивації щодо активізації розмовного мовлення дітей; комунікативна спрямованість розвитку розмовного мовлення дітей; заохочення і підтримка вихователем ініціативності розмовного дискурсу дітей у ситуаціях «дитина – дитина», «дитина – діти», «дитина – вихователь», «дитина – дорослий»; взаємозв'язок мовних і немовних засобів виразності в дискурсивній діяльності дітей); визначено критерії (діалогічна, монологічна, дискурсивна компетенції), показники та схарактеризовано шаблі й рівні розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку (високий, достатній, задовільний, низький); розроблено експериментальну модель поетапної реалізації педагогічних умов розвитку розмовного мовлення дітей; уточнено поняття «мовленнєвий жанр», «спонтанне мовлення», «розмовний дискурс»; «розмовне мовлення»; дістала подальшого розвитку методика розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення дослідження полягає в розробці експериментальної методики розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку, системи комунікативно-мовленнєвих ситуацій, вправ, ігор, сценаріїв свят і розваг, циклу лекцій, семінарів і тренінгів з розвитку розмовного мовлення дітей для вихователів дошкільних навчальних закладів; тематичні словнички формул мовленнєвого етикету за відповідними темами. Експериментальний матеріал може бути використаний у практиці роботи дошкільних навчальних закладів; у процесі підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у ВНЗ II – IV рівнів акредитації, у системі післядипломної освіти.

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджувались у навчально-виховний процес дошкільних закладів НВК №1 (акт упровадження №1 від 4 лютого 2010р.), ДНЗ № 27 (акт упровадження №2 від 15 лютого 2010 р.), ДНЗ №31 (акт упровадження №3 від 18 лютого 2010р), ДНЗ №33 (акт

упровадження №4 від 24 лютого 2010р.) м. Рівного; Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (акт упровадження №5 від 25 лютого 2010р.); № 50 (акт упровадження №29 від 17 лютого 2010 р.) та № 275 – НВК «Надія» (акт упровадження №11 від 26 лютого 2010 р.) м. Одеси; ДНЗ №84 м. Миколаєва (акт упровадження від 18 лютого 2010 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечується теоретичною і методологічною обґрунтованістю його вихідних положень; використанням системи методів дослідження, адекватних його предмету, меті, завданням; якісним і кількісним аналізом експериментальних даних; дослідно-експериментальною перевіркою висунутої гіпотези, що забезпечило поряд із теоретичною розробкою проблеми її практичне втілення у практику роботи дошкільних закладів освіти, інститутів післядипломної освіти.

Апробація матеріалів дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження доповідалися на всеукраїнських «Інформаційні технології в професійній діяльності» м. Рівне (РІ ВМУРоЛ «Україна» 22 вересня 2008 р.); «Педагогічні читання присвячені В.О.Сухомлинському» м. Рівне (15 вересня 2009р.); міжнародній «Якість вищої освіти та проблеми підготовки фахівців у вищій школі» м. Одеса (22-23 жовтня 2009 р) науково-практичних конференціях; на науково-методичних семінарах РІ ППО.

Публікації: основні положення і результати дослідження викладено в 11 публікаціях автора, з них 8 у фахових виданнях України.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації 195 сторінок. У дисертації вміщено 3 рисунки, 3 схеми, 17 таблиць, що займають 6 сторінок основного тексту. У списку використаних джерел 278 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** визначено актуальність дослідження, його мету, завдання, предмет, об'єкт; висвітлено наукову новизну і практичну значущість дослідження; подано дані щодо впровадження результатів і структури дисертаційної роботи.

У **першому розділі «Теоретичні засади розвитку розмовного мовлення»** висвітлено сутність і характеристику усного мовлення, види усного мовлення; подано визначення понять «діалог», «монолог», «полілог», «текст», «дискурс»; проаналізовано стан розвитку розмовного мовлення у практиці сучасних дошкільних начальних закладів.

Аналіз наукового фонду дозволив з'ясувати, що проблема усного мовлення була предметом дослідження таких учених, як психологів і психолінгвістів (Б. Баєв, І. Васильєва, Л. Виготський, М. Жинкін, О. Леонтєв, О. Лурія, А.Маркова, А.Петровський, Ж.Піаже, С.Рубінштейн, І.Синиця та ін.), лінгвістів і лінгводидактів (Н. Бабич, Ш. Баллі, М. Бахтін, О. Біляєв, М. Вашуленко, Т. Ладженська, М. Стельмахович, О. Ушакова та ін.). Окремі аспекти розвитку усного мовлення учнів викладено у працях Л.Булаховського, В. Капіноса, С. Карамана, В. Мельничайка, О. Пешковського, М. Пентиліук, Л. Федоренко. Науковці по-різному визначають усне мовлення: як первісну і вихідну форму існування мови, засіб безпосереднього спілкування у присутності обох мовців (І. Синиця), вербальне узагальнення за допомогою мовних засобів, що сприймається на слух (А.Баранник). Зауважимо, що більшість учених пов'язують усне мовлення зі спілкуванням; мовленнєве спілкування – це обмін інформацією (текстами), в такому обміні діють, принаймні, двоє – той, хто передає, і той, хто сприймає (Н.Формановська).

Учені виокремлюють такі лінгвістичні особливості усного мовлення: вільний порядок слів у реченні (О. Сиротиніна), повтор окремих слів, словосполучень і частин речення; вживання простих, неповних речень; синтаксична незавершеність речення, зовнішні корекції (О.Лаптева, А. Шапіро); тенденція до розчленування висловлювань, що виявляється у широкому використанні приєднувальних і вставних конструкцій; повторення прийменника перед постпозитивним визначенням, недослівний характер відтворення прямої мови (А. Нікольський); надлишок словесної інформації, що виступає у використанні уточнювальних зворотів, парафраз, у повторах окремих членів речення; використання різноманітних за структурою «контактних словесних формул» (Д. Баранник); еліптичність, клішованість, фразеологічність мовлення.

Отже, усне мовлення слугує передусім для спілкування зі співрозмовником в умовах безпосереднього контакту та здебільшого з метою повідомлення. Усне мовлення характеризується тим, що окремі компоненти мовленнєвого повідомлення породжуються і сприймаються послідовно. Процеси породження усного мовлення, як зазначає М. Плющ, включають ланки орієнтування одночасного планування мовленнєвої реалізації та контролю, при цьому планування, у свою чергу, здійснюється за двома паралельними каналами і стосується змістового та моторно-артикуляційного боків усного мовлення. Щодо його функціонування, то воно відбувається насамперед у вигляді розмовного мовлення у ситуації бесіди. Дехто з учених (А.Антипова, М.Кожина) ототожнюють розмовне мовлення з діалогічним мовленням. За співвідношенням мовленнєвої активності співрозмовників усне мовлення поділяють на монологічне й діалогічне.

Особливості діалогу, монологу, їх структуру і види вивчали психологи й лінгвісти (П.Блонський, В.Дроздовський, М.Жинкін, І.Зимня, Т. Ладиженська, О.Леонт'єв, Є.Пассов, С.Рубінштейн, Л.Щерба). Так, Л.Щерба стверджує, що в основі літературного мовлення лежить монолог, а в основі розмовного мовлення – діалог, автор відзначає, що діалог складається із взаємних реакцій двох мовців, реакцій спонтанних, визначених ситуацією чи висловлюванням співрозмовника.

У сучасній науковій літературі терміни «діалог», «діалогічне мовлення», «діалогічне спілкування» мають ідентичне значення і є взаємозамінниками, оскільки діалогічне мовлення та діалогічне спілкування розглядаються як комунікативний акт, якому властива зміна ролей слухача і мовця. Зауважимо, що діалог – центральний вид розмовної комунікації. Розмовні монологи майже завжди входять до складу діалогу як його компоненти. Щодо полілогу, то його здебільшого розглядають як модифікацію діалогу. Незважаючи на те, що діалог і полілог досить часто протиставляються монологу, між цими формами мови існує тісний взаємозв'язок: у процесі діалогу чи полілогу спостерігається і монолог, якщо ініціатива ведення бесіди належить одному учаснику. У цьому випадку інші учасники перетворюються на слухачів. Діалог розпадається на монологи, а полілог – на діалоги, тобто будь-яке спілкування передбачає й монологи через індивідуальне мовлення складових певного мовного співтовариства. Діалогічне й полілогічне мовлення є сумою монологів, оскільки мовлення у цих формах спілкування залишається індивідуальним, адже кожна людина є індивідуальною і неповторною.

У композиційній побудові діалог і полілог не вирізняються чіткістю і стрункністю, оскільки вони створюються спільними комунікативними зусиллями декількох осіб, які беруть участь у розмові; цей факт накладає значний відбиток на характер уживання мовних засобів у діалозі й полілозі. Для них характерні зустрічні чи окурсивні зв'язки, тоді як для монологу – приєднувальні чи кумулятивні. Крім того, діалогу й полілогу властиве вживання спеціальних форм комунікативної настанови, що обслуговують мовленнєве спілкування. Теми діалогу і полілогу вирізняються значним динамізмом, активністю, тоді як монологічне висловлювання є завершеним, закритим у семантичному плані.

Отже, форми усного мовлення – діалог, монолог, полілог є складниками розмовного мовлення з різним ступенем їх прояву, натомість найбільша питома вага у їх складі належить діалогу.

Аналіз лінгвістичної літератури засвідчив, що більшість учених, які вивчали проблему усного розмовного мовлення, так чи так торкалися таких понять, як текст і дискурс (Н.Аруппова, Ф.Бациевич, І.Борисик, І. Гальперін, В.Мельничайко, Т.Ніколаєва, М.Пентилюк, Є.Селіванова та ін.). Текст – це завершений твір, що має власну внутрішню структуру, певну побудову та є продуктом монологічного й діалогічного мовлення, виражений в усній та письмовій формах. Із-поміж особливостей розмовного мовлення виокремлюють такі, що притаманні всім розмовним текстам, і такі, які виявляють себе саме в діалогах. Ці особливості здебільшого пояснюються специфікою розмовного дискурсу, під яким розуміють зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістично-прагматичними, соціокультурними, психологічними й іншими факторами, процес вербального і невербального спілкування.

Лінгвістичний аналіз мовленнєвого висловлювання, дискурсу і тексту дозволив визначити їх загальні риси: інформативність, цілісність висловлювання, певна підготовка та осмислення. Текст і дискурс схожі за своєю структурою і відрізняються лише формою передавання (усно чи письмово).

Зауважимо, що в науковій літературі паралельно функціонують терміни «спонтанне» і «роз-

мовне» мовлення. На погляд науковців (А. Антипова, С. Беркнер, Є. Земська, О. Лаптева, О. Сиротиніна та ін.), спонтанному мовленню притаманні подвійні характеристики: з одного боку, йому властива непередготовленість (спонтанність), з іншого, - мовці використовують готові, вже давно закріплені в мові форми, вибір яких відбувається безпосередньо у процесі комунікації. Специфічними особливостями спонтанного розмовного мовлення є: усна форма; непередготовленість; спонтанність; неофіційність відносин між мовцями; діалогічний/монологічний характер, що припускає наявність одного чи декількох співрозмовників; реалізація у природних комунікативних умовах; невимушеність, відсутність сподівання на фіксацію; використання готових, закріплених у системі мови форм, вибір яких відбувається в безпосередньому акті спілкування, як наслідок, - високий рівень ідеоматичності, семантичний синкретизм, синтаксична еліптичність, предикативність, широке використання клішованих форм у системі специфічних моделей інтегрування і просодичного оформлення значеннєвих одиниць у мовному тексті; значимість інтонації, вільний зв'язок синтаксичних структур та інші властивості, які є звичними для розмовного мовлення, а не його особливостями.

Термін «розмовне мовлення» зазвичай вживають для назви непередготовленого, невимушеного мовлення носіїв літературної мови, що виявляється в умовах безпосереднього спілкування при неофіційних відносинах між мовцями, відсутності настанови на повідомлення, що має офіційний характер. Учені (Ш. Баллі, Ю. Скребнев, Л. Щерба, Л. Якубинський) виокремлюють такі функціональні особливості розмовного мовлення: непередготовленість, ситуативність, безпосереднє звертання до адресата.

Під розмовним мовленням дітей старшого дошкільного віку розуміємо спонтанне діалогічне мовлення з монологічними вставками, що виявляється в умовах безпосереднього спілкування мовців у ситуаціях: педагог-діти, дитина-діти, батьки-діти.

Аналіз результатів анкетування, планів навчально-виховної роботи вихователів засвідчив, що переважна більшість вихователів ототожнюють поняття «розмовне мовлення» або з діалогічним, або зі зв'язним мовленням; у дошкільних закладах відсутня цілеспрямована робота з розвитку розмовного мовлення як на спеціально організованих заняттях, так і в повсякденному житті.

У другому розділі «Експериментальне дослідження розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку» висвітлено теоретичні позиції організації дослідження на констатувальному і формуальному етапах; визначено критерії, показники, схарактеризовано рівні розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку; розроблено й науково обґрунтовано експериментальну модель і методику розвитку розмовного мовлення дітей старших дошкільників, визначено педагогічні умови її реалізації; подано порівняльні результати констатувального й прикінцевого етапів дослідження.

Теоретичними позиціями організації дослідження на констатувальному етапі виступили: компетентнісний підхід до розвитку розмовного мовлення дітей та теорія мовленнєвих жанрів.

Як засвідчив аналіз наукового фонду, у структурі розмовного мовлення вчені констатують наявність як діалогів, полілогів, так і монологів та виокремлюють специфічний мовленнєвий різновид – розмовний дискурс і дискурсивну діяльність (К. Седов). Розмовний дискурс дитини дошкільного віку – це дискурсивна діяльність, спрямована на живий безпосередній процес спілкування дітей у повсякденному житті у процесі різних режимних моментів упродовж дня.

Дискурсивну діяльність дітей дошкільного віку розглядаємо як вербалізовану мисленнєво-мовленнєву діяльність, складниками якої є мовленнєві дії, мовленнєві акти, мовленнєва поведінка, мовленнєві вміння і навички, різного виду і типу висловлювання (діалог, монолог, бесіда, розповідь, повідомлення, опис тощо) у взаємодії мовних і немовних засобів виразності.

Науковці (І. Овчиннікова та ін.) наголошують на тому, що дискурсивна компетенція дітей дошкільного віку залежить від освітнього та мовленнєвого простору, в якому відбувається комунікація дитини, а також від мовленнєвих жанрів, які вона засвоює у процесі взаємодії з дорослими. Учені визначають мовленнєвий жанр як: тематично, композиційно й стилістично усталені типи повідомлень – носіїв мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування (Ф. Бацевич), поєднання соціальної і мовної реальності (М. Бахтін); центральна одиниця типології мовлення - це мікрообряд, мовленнєве

оформлення взаємодії партнерів комунікації, яке виступає або у формі діалогу, або монологічних висловлювань (К.Сєдов).

Мовленнєвими жанрами, які підлягали дослідженню, були: діалог, бесіда (полілог), монолог (розповідь, опис, повідомлення), етикетні формули.

Критеріями розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку виступили: діалогічна, монологічна та дискурсивна компетенції.

До кожного критерію було визначено відповідні показники. Діалогічна компетенція з такими показниками: а) вміння вступати у спілкування (ініціативність спілкування) та підтримувати його; б) змістовність діалогового спілкування (тематична розмаїтість); в) вміння формулювати запитання та відповідати на запитання співрозмовника; г) уміння виконувати словесні доручення та звітувати про їх виконання.

Показниками монологічної компетенції виступили: а) вміння самостійно розповісти про події із власного життя; б) уміння складати розповіді повідомлення, розповіді - пояснення; розповіді-інструкції; в) уміння переказувати зміст знайомих художніх текстів, мультфільмів, кінофільмів одноліткам і дорослим (самостійно, стимульовано).

Показниками дискурсивної компетенції було обрано: а) наявність формул мовленнєвого етикету в спонтанному розмовному мовленні дітей; б) обізнаність із формулами мовленнєвого етикету; в) наявність мовних засобів виразності в спонтанному розмовному мовленні; г) наявність і доцільність немовних засобів виразності.

На основі визначених критеріїв і показників було визначено й схарактеризовано рівні розвитку розмовного мовлення у дітей: високий, достатній, задовільний і низький.

Високий рівень розвитку розмовного мовлення. Діти цього рівня легко вступають у розмову, ініціативні, започатковують діалог як з однолітками, так і з вихователем та іншими дорослими (помічник вихователя, завідувач, педагог та ін.); звертаються з різноманітними запитаннями до дорослих; у грі можуть сформулювати не менше десяти запитань, легко знаходять партнера для спілкування; тематика розмов різноманітна; охоче за своєю ініціативою розповідають «свої» історії дітям усієї групи; на прохання дорослого розповідають казки (мультфільми) іншим дітям; кількість речень у розповіді не менше 15; слів-60-80; мають постійних партнерів у спілкуванні. У спонтанних розмовах використовують не менше 8 речень, тривалість розмови до 3-х хвилин. Доречно відповідають на запитання інших; докладно звітують про всі (чотири) виконані словесні доручення, виявляють ініціативу і бажання виконувати такі доручення. Уміють пояснити (дати інструкцію) майбутню діяльність (хід і правила гри, процес виконання якоїсь дії: малювання, конструювання тощо), повідомити про якусь подію, запросити дітей і дорослих (до гри, на свято і т. ін.). Вони обізнані і доречно до ситуації використовують формули мовленнєвого етикету. Мовлення виразне, наявні мовні і доцільно використані немовні засоби виразності.

Достатній рівень. У дітей цього віку добре розвинене діалогічне і монологічне мовлення, вони легко підтримують розпочату розмову. У спонтанній розмові використовують не менше 6 речень, тривалість розмови 2 хв. Натомість не виявляють ініціативності щодо спілкування з іншими дітьми. Вони легко відгукуються на прохання дорослого розповісти про себе, на запропоновану тему вихователю, іншій дитині, кількість речень у розповіді від 10 до 14; кількість слів 40-50, водночас вони «соромляться ролі «оповідача» для всієї групи дітей. Звертаються із запитаннями побутового змісту до вихователя чи помічника вихователя, можуть сформулювати у грі не менше 6-8 запитань, водночас легко і влучно відповідають на запитання як однолітків, так і дорослих; обирають одного постійного партнера для розмов. Охоче виконують словесні доручення, натомість не завжди повно можуть відтворити діалог із співрозмовником після виконання доручення. На прохання дорослого обирають партнерів для гри чи якоїсь спільної діяльності, намагаються пояснити правила чи вимоги до майбутньої діяльності, хоча не завжди послідовно і точно. Діти цього рівня знають найбільш уживані еталонні формули мовленнєвого етикету, але не завжди їх використовують самостійно, без нагадування дорослих. Мовлення виразне, подекуди спостерігається підвищена сила голосу: швидкий темп, припускають помилки у звертанні - кличній формі іменників, наявні зайві рухи руками.

Задовільний рівень властивий дітям, які не виявляють ініціативи щодо розмов з дорослими та однолітками. У спонтанних розмовах використовують 4 - 5 речень, тривалість розмови до 1 хв. На

прохання дорослого підтримують розпочату розмову з іншими дітьми. Ці діти мовленнєво пасивні, вони не звертаються із запитаннями як до дорослих, так і до дітей; у грі можуть звернутися з 4-5 запитаннями, відповіді на запитання інших здебільшого однослівні, вимагають стимульованих запитань дорослих. Діти не мають постійних партнерів у спілкуванні. Теми для розповіді однотипні, потребують допомоги дорослих у виборі теми розповіді; кількість речень у розповіді від 5 до 9, кількість слів 15-30. Вони погоджуються виконати словесне доручення, натомість відмовляються звітувати про їх виконання. Діти не вміють пояснити хід наступної діяльності, соромляться; знають найбільш уживані формули мовленнєвого етикету, але не вживають без нагадування вихователя. Мовлення невиразне, у них переважно уповільнений темп, тихий невпевнений голос, невиразна міміка, обмежене використання рухів і жестів.

Низький рівень здебільшого властивий дітям, які мають певні порушення мовлення (не вимовляють або спотворюють звуки, у них не чітка дикція, швидкий чи занадто повільний темп мовлення, заїкування тощо), вони пасивні, уникають спілкування з іншими дітьми, соромляться своїх мовленнєвих помилок, неохоче розповідають про себе вихователю. У спонтанних розмовах діти цього рівня використовують від 1 до 3 речень, тривалістю менше 1 хв; відмовляються розповідати іншим дітям; вони мовчазні і соромливі, не мають партнерів по спілкуванню; не звертаються із запитаннями до інших дітей і дорослих; у грі можуть сформулювати від 1 до 3 запитань; не підтримують розпочатий діалог, не беруть участь у колективній бесіді. Діти цього рівня відмовляються виконувати словесні доручення. Знають деякі формули мовленнєвого етикету, але не вживають їх без нагадування вихователя. Мовлення невиразне, тихе, ці діти не використовують немовні засоби виразності; кількість речень у стимульованих розповідях 3-8 простих, однослівних, кількість слів до 15.

За результатами констатувального етапу експерименту виявилось, що на високому рівні розвитку розмовного мовлення було всього по 0,8% дітей в обох групах; достатнього рівня досягли 17% старших дошкільників експериментальної і 18% - контрольної груп; на задовільному рівні знаходилося 42% дітей експериментальної і 40% - контрольної груп і на низькому рівні – 40,2% і 41,2% дітей відповідно.

Теоретичними засадами побудови експериментального навчання на формувальному етапі виступили лінгводидактичні принципи організації дискурсивної діяльності дітей та педагогічні умови розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до цього було розроблено експериментальну модель розвитку розмовного мовлення дітей, яка обіймала чотири етапи: когнітивно-збагачувальний, ситуативно-комунікативний, мовленнєво-творчий, оцінно-рефлексивний.

Метою першого – когнітивно-збагачувального – етапу було збагатити словник дітей формулами мовленнєвого етикету, ввічливими словами, словами - зверненнями, правилами розмовного дискурсу, мовними і немовними засобами спілкування, виховувати позитивні мотиви мовленнєвої взаємодії дітей.

На першому етапі реалізувалися такі педагогічні умови: забезпечення позитивної мотивації щодо активізації розмовного мовлення дітей, взаємозв'язок мовних і немовних засобів виразності в дискурсивній діяльності дітей. На означеному етапі планувались і проводились групові та індивідуально - групові заняття, спеціально розроблені мовленнєві ігри і вправи. Постійними дієвими особами, присутніми на заняттях, було обрано Незнайку, Невмійку, Пізнайку, Мовчуна і Розмовляйку. Було розроблено серію конспектів інтегрованих експериментальних занять за кожною морально-етичною темою.

Другий етап – ситуативно-комунікативний – передбачав розвиток у дітей комунікативних умінь шляхом реалізації такої педагогічної умови, як комунікативна спрямованість розвитку розмовного мовлення дітей. На цьому етапі дітей занурювали в активну розмовну діяльність, учили використовувати формули мовленнєвого етикету в межах інших виокремлених морально-етичних тем, стимулювали діалогічне розмовне та навчали монологічного мовлення. У повсякденному житті було проведено серію дидактичних ігор («Пізнайко роздає іграшки», «Розмовляйко допомагає накрити стіл до обіду», «Збираємося на прогулянку», «Мовчун учиться вибачатись»), й ситуацій («Уявіть, що ви...», «А як би ви вчинили?» та ін..) на закріплення вживання ввічливих форм у різних ситуаціях

спілкування.

На третьому - мовленнєво-творчому етапі стимулювали ініціативність дітей щодо розмовного дискурсу. Задля цього реалізувалася педагогічна умова - заохочення і підтримка вихователем ініціативності розмовного дискурсу дітей у різних ситуаціях спілкування: «дитина-дитина», «дитина-діти», «дитина-вихователь», «дитина-дорослий». На цьому етапі активно використовувалися словесні доручення дітям (наприклад: піти у другу старшу групу і домовитись із вихователем про проведення змагань на прогулянці; запросити на вечір розваг завідувача (методиста) дошкільного закладу і розповісти про зміст вечора розваг; підійти (до когось із працівників ДНЗ) і привітати зі святом і т.ін.) На цьому етапі також проводилися ігри-змагання типу «Хто більше сформулює запитань за одну (дві-три) хвилину?», «Хто складе кращу розповідь на запропоновану тему?» «Зустріч з другом», «У крамниці» тощо.

Метою оцінно-експресивного етапу було розвиток оцінних дій (самооцінки і взаємооцінки) щодо засвоєння дітьми як правил розмовного дискурсу, так і формул мовленнєвого етикету на інтегрованих заняттях, в іграх, мовленнєвих ситуаціях, святах рідної мови, мовно-літературних ранках. На цьому етапі стимулювали оцінно-контрольні дії дітей, вчили їх оцінювати власне мовлення, мовлення однолітків у групі та лялькових героїв: Незнайка, Невмійка, Розмовляйка; стимулювали вживання у спонтанному розмовному мовленні приказок і прислів'їв у межах вивчених тем.

На завершальному етапі були задіяні всі чотири педагогічні умови: забезпечення позитивної мотивації щодо активізації розмовного мовлення дітей; комунікативна спрямованість розвитку розмовного мовлення дітей; заохочення і підтримка вихователем ініціативності розмовного дискурсу дітей у ситуаціях «дитина – дитина», «дитина – діти», «дитина – вихователь», «дитина – дорослий»; взаємозв'язок мовних і немовних засобів виразності в дискурсивній діяльності дітей.

Зауважимо, що безпосередньо експериментальній роботі передував підготовчий етап, який не зазначено в експериментальній моделі. Метою цього етапу була підготовка вихователів експериментальних дошкільних навчальних закладів до роботи за розробленою методикою. Задля цього було проведено низку семінарів (у межах обласних інститутів післядипломної освіти). У процесі роботи вихователям було прочитано цикл лекцій «Сутність усного розмовного мовлення», «Розмовний дискурс. Дискурсивна діяльність», «Методика розвитку розмовного мовлення дітей на заняттях», «Методика розвитку розмовного мовлення в ігровій діяльності та в процесі режимних моментів».

На практичних заняттях вихователі розробляли конспекти занять з розвитку розмовного мовлення дітей, сценарії мовленнєвих ситуацій, мовленнєві вправи, словесні ігри, розваги, спрямовані на розвиток розмовного мовлення дітей.

Крім того, було проведено комунікативні тренінги з вихователями, на яких вчили педагогів проводити як індивідуальні, так і колективні (діалог, полілог, розповідь) розмови. Було складено тематичний план стимульованих розмов вихователя з дітьми. Наприклад: «Вихідний день удома», «Іграшки», «Одяг», «Сім'я», «Улюблена казка», «Комп'ютер», «Мультфільми», «Мама», «Тато», «Бабуся і дідусь», «Сестричка і брати», «Домашні і свійські тварини (птахи)», «Свято вдома», «Улюблена їжа», «Друзі (друг, подруга)», «Улюблене заняття вдома», «Допомога мамі (татку, бабусі, дідусю)», «Що ти вмєш і любиш робити?» і т. ін.

Вихователям експериментальних груп пропонувались перспективні тематичні плани проведення індивідуальних та групових розмов у повсякденному житті у процесі різних режимних моментів на цілий рік. При цьому, вони одержували вказівку і зразок планування: планувати індивідуальні розмови не менше одного разу на тиждень з однією і тією самою дитиною; тричі на тиждень - індивідуально - групові розмови (від 2 до 5 дітей) і колективні розмови (більше 5 дітей) - двічі на місяць.

Порівняльні кількісні дані розвитку рівнів розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку на констатувальному і прикінцевому етапах подано в таблиці.

Рівні розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку (%)

ГРУПА	РІВНІ							
	високий		достатній		задовільний		низький	
	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ
ЕГ	0,8	30	17	44	42	22	40,2	4
КГ	0,8	10	18	26	40	40	41,2	24

Як свідчить таблиця, позитивні зміни в розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку відбулись в обох групах, натомість в експериментальних групах діти досягли набагато вищих результатів. Так, якщо на констатувальному етапі на високому рівні розвитку розмовного мовлення було виявлено тільки по 0,8% дітей в обох групах, то на прикінцевому етапі високого рівня досягли 30% дітей (у КГ – 10%), на достатньому рівні стало в ЕГ 44% (було 17%), у КГ – 26% (було 18%), на задовільному рівні залишилося в ЕГ 22% дітей (було 42%), у КГ – 40% (було 40%) і на низькому рівні перебувало лише 4% старших дошкільників ЕГ (було 40,2%) і 24% - КГ (було 41,2%).

Достовірність результатів було перевірено за допомогою критерію Стюдента, що й підтвердило гіпотезу дослідження.

У **висновках** відображено основні результати дослідження, основні з них такі.

Дисертаційне дослідження було спрямоване на розвиток розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку; визначено педагогічні умови та експериментальну методику розвитку розмовного мовлення дітей.

1. Засадничі наукові положення щодо розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку дозволили визначити ключові позиції експериментального дослідження: усне мовлення, діалогічне, монологічне мовлення, діалог, монолог, полілог, текст, дискурс, спонтанне мовлення, підготовлене, непідготовлене мовлення, розмовне мовлення, розмовний дискурс, дискурсивна діяльність.

Розмовне мовлення - це насамперед усне мовлення, яке може бути підготовленим і спонтанним, діалогічним і монологічним, воно має пряме відношення як до тексту, так і до дискурсу. Спонтанне мовлення – це усний вид непідготовленого діалогічного мовлення. Розмовне мовлення дітей старшого дошкільного віку розуміємо як спонтанне діалогічне мовлення з монологічними вставками, що виявляється в умовах безпосереднього спілкування мовців у ситуаціях: педагог-діти, дитина-діти, батьки-діти.

2. Теоретичними позиціями дослідження на констатувальному етапі виступили: компетентнісний підхід до розвитку розмовного мовлення дітей та теорія мовленнєвих жанрів. Лінгвістичним підґрунтям мовленнєвого і комунікативного розвитку дітей є теорія мовленнєвих жанрів. Мовленнєвий жанр - це тематично, композиційне й стилістично усталені типи повідомлень - носіїв мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування; мовленнєве оформлення взаємодії партнерів комунікації, який виступає або у формі діалогу, або монологічних висловлювань. Мовленнєвими жанрами, які підлягали дослідженню були: діалог, бесіда (полілог), монолог (розповідь, опис, повідомлення), етикетні формули.

У розмовному мовленні виокремлюють специфічні мовленнєві різновиди - розмовний дискурс, дискурсивну діяльність і дискурсивну компетенцію.

Дискурсивну діяльність дітей дошкільного віку розглядаємо як вербалізовану мисленнєво-мовленнєву діяльність, складниками якої є мовленнєві дії, мовленнєві акти, мовленнєві події, мовленнєві вміння і навички, різного виду і типу висловлювання (діалог, монолог, бесіда, розповідь, повідомлення, опис тощо) у взаємодії мовних і немовних засобів виразності.

Розмовний дискурс дитини дошкільного віку – це дискурсивна діяльність, спрямована на живий безпосередній процес спілкування дітей у повсякденному житті у процесі різних режимних моментів упродовж дня.

3. У процесі дослідження було визначено критерії і показники рівнів розвитку розмовного

мовлення дітей старшого дошкільного віку. Критеріями та показниками розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку було обрано: діалогічну (вміння вступати у спілкування (ініціативність спілкування) та підтримувати його; змістовність діалогового спілкування (тематична розмаїтість); уміння формулювати запитання та відповідати на запитання співрозмовника; уміння виконувати словесні доручення та звітувати про їх виконання), монологічну (вміння самостійно розповідати про події з власного життя; уміння складати розповіді повідомлення; розповіді пояснення; розповіді - інструкції; уміння переказувати зміст знайомих художніх текстів, мультфільмів, кінофільмів одноліткам і дорослим (самостійно, стимульовано)) та дискурсивну (наявність формул мовленнєвого етикету в спонтанному розмовному мовленні дітей; обізнаність із формулами мовленнєвого етикету; наявність мовних засобів виразності в спонтанному розмовному мовленні; наявність і доцільність немовних засобів виразності) компетенції.

До кожного критерію і показника було дібрано серію діагностувальних завдань, спрямованих на виявлення вихідних рівнів розвитку розмовного мовлення дітей: високий, достатній, задовільний, низький. Як з'ясувалося, на високому рівні розвитку розмовного мовлення було всього 0,7 % дітей в обох групах. Достатнього рівня досягли 17 % дітей експериментальної і 18 % - контрольної груп. На задовільному рівні знаходилося 42% дітей експериментальної і 40% - контрольної груп і на низькому рівні – 40,2% і 41,2% дітей відповідно.

4. На формувальному етапі дослідження було розроблено експериментальну модель розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку, яка обіймала чотири етапи: когнітивно-збагачувальний; ситуативно-комунікативний; мовленнєво-творчий; оцінно-рефлексивний. На першому - когнітивно-збагачувальному етапі було проведено низку інтегрованих занять з розвитку мовлення і художньо-мовленнєвої діяльності, спрямованих на збагачення знань і словника дітей щодо формул мовленнєвого етикету, мовних і немовних засобів спілкування, виховання позитивних мотивів мовленнєвої взаємодії дітей. Провідною формою навчання виступили групові заняття, спеціально розроблені мовленнєві ігри і вправи. Метою другого, ситуативно-комунікативного етапу, було занурення дітей в активне розмовне мовлення шляхом створення системи комунікативно-мовленнєвих ситуацій, як на різних видах занять, так і в повсякденному житті. Третій етап, мовленнєво-творчий, був спрямований на стимулювання вихователем ініціативності дітей щодо розмовного дискурсу в різних мовленнєвих ситуаціях: «дитина - дитина», «дитина - діти», «дитина - вихователь (знайомий і незнайомий дорослий)». На четвертому - оцінно-рефлексивному етапі закріплювались набуті комунікативні вміння дітей на інтегрованих заняттях, в іграх, мовленнєвих ситуаціях, святах рідної мови, мовно-літературних ранках, стимулювали оцінно-контрольні дії дітей, вчили оцінювати власне мовлення, мовлення своїх однолітків у групі та лялькових героїв. На підготовчому етапі була проведена підготовка вихователів експериментальних груп до роботи за розробленою моделлю та методикою: було прочитано цикл лекцій, проведено семінари, тренінги. Розроблено тематичні плани індивідуальних розмов з дітьми; укладено тематичні словники формул мовленнєвого етикету. Наскрізними героями на всіх мовленнєвих заняттях, в іграх і вправах було обрано Незнайку, Невмійку, Пізнайку, Розмовляйку, Мовчуна.

5. Було визначено педагогічні умови розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку: забезпечення позитивної мотивації щодо активізації розмовного мовлення дітей; комунікативна спрямованість розвитку розмовного мовлення дітей; взаємозв'язок мовних і немовних емоційних засобів виразності в дискурсивній діяльності дітей; заохочення і підтримка вихователем ініціативності розмовного дискурсу дітей в різних ситуаціях спілкування : «дитина - дитина», «дитина - діти», «дитина - вихователь (дорослий)».

6. Як засвідчили результати прикінцевого етапу дослідження, діти експериментальної групи досягли високого (30 %) і достатнього (44 %) рівнів розвитку розмовного мовлення. Щодо контрольної групи, то позитивних змін у дітей щодо рівнів розвитку розмовного мовлення у процесі спостерігалось значно менше. Переважна більшість дошкільників залишилася на задовільному (40 %) рівні, високого рівня досягли тільки 10 % дітей.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні проблеми наступності і перспективності в роботі з розвитку розмовного мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Основні результати дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Михайлова Л.І. Методика розвитку розмовного мовлення дітей у спадщині В.Одоевського /Л.І.Михайлова// Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського (зб.наук.пр.).-№4-5, 2009.-С.145-150.
2. Михайлова Л.І. Підготовка майбутніх вихователів до розвитку розмовного мовлення дітей /Л.І.Михайлова // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. - №4. – 2009. – С.115-116.
3. Михайлова Л.І. Місце розмовного мовлення у практиці сучасного дошкільного закладу / Л.І.Михайлова // Освіта на Луганщині. Науково-методичний журнал. - №2 (31), 2009.-С.174-176.
4. Михайлова Л.І. Навчання дітей розмовного мовлення у спадщині С.Русової / Л.І.Михайлова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського (зб.наук.пр.).-№4-5, 2009.-С.159-164.
5. Михайлова Л.І. Змістовий аспект розвитку розмовного мовлення дітей дошкільного віку /Л.І.Михайлова // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. - №3, 2009. – С. 110-113.
6. Михайлова Л.І. Підготовка студентів до розвитку розмовного мовлення дітей / Л.І.Михайлова // Педагогічний пошук. Науково-методичний вісник Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти. – 4 (64), 2009. – С.63-65.
7. Михайлова Л.І. Стан розвитку розмовного мовлення дошкільників у теорії і практиці дошкільної освіти / Л.І.Михайлова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія Педагогіка і психологія: Зб. статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2008. – Вип. 20. – Ч.2. – С.201-206.
8. Михайлова Л.І. Компетентнісний підхід до розвитку розмовного мовлення дітей /Л.І.Михайлова// Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського (зб.наук. пр.). - № 5-6, 2010.-С.134-140.
9. Михайлова Л.І.Місце наочності в розвитку розмовного мовлення дітей дошкільного віку: матеріали конф. [«Інформаційні технології в професійній діяльності»], // Нова педагогічна думка. – Науково-методичний журнал Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Спецвипуск. Грудень, 2008.- С.146-148.
10. Михайлова Л.І. Готовність майбутніх вихователів до розвитку розмовного дискурсу дітей: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Якість вищої освіти та проблеми підготовки фахівців у вищій школі»], (Одеса, 22-23 жовтня 2009р.).- С.81-83.
11. Михайлова Л.І.Принципи розвитку рідної мови дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського // Л.І.Михайлова // Нова педагогічна думка / Науково-методичний журнал. - №2. – 2009.- С.48-50.

АНОТАЦІЯ

Михайлова Л.І. Розвиток розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). - Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського».- Одеса, 2010.

У дисертації досліджувалася проблема розвитку розмовного мовлення старших дошкільників, розроблено експериментальну модель розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку, визначено педагогічні умови її реалізації: забезпечення позитивної мотивації щодо активізації розмовного мовлення дітей; комунікативна спрямованість розвитку розмовного мовлення дітей; заохочення і підтримка вихователем ініціативності розмовного дискурсу дітей у ситуаціях «дитина – дитина», «дитина – діти», «дитина – вихователь», «дитина –дорослий»; взаємозв'язок мовних і немовних засобів виразності в дискурсивній діяльності дітей. У дослідженні визначено сутність і структуру понять «розмовне мовлення дітей старшого дошкільного віку», «дискурсивна діяльність», «дискурсивна компетенція випускника дошкільного закладу», критерії (діалогічна, монологічна, дискурсивна компетенції), показники та схарактеризовано рівні розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку (високий, достатній, задовільний, низький).

Ключові слова: розмовне мовлення, розвиток, діти старшого дошкільного віку, дискурсивна діяльність, розмовний дискурс, компетенція.

АННОТАЦІЯ

Михайлова Л.И. Развитие разговорной речи детей старшего дошкольного возраста.- Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского». – Одесса, 2010.

В диссертации исследовалась проблема развития разговорной речи старших дошкольников, разработана экспериментальная модель развития разговорной речи детей старшего дошкольного возраста, определены педагогические условия ее реализации.

В первой главе «Теоретические основы развития разговорной речи» представлены сущность и характеристика устной речи; определены понятия диалог, монолог, полилог, текст, дискурс; проанализировано состояние развития разговорной речи в практике современных дошкольных учебных учреждений.

Понятие «разговорная речь» как правило употребляют для названия неподготовленной, непринужденной речи носителей литературного языка, что проявляется в условиях непосредственного общения при неофициальных отношениях между говорящими, отсутствии указания на сообщение, которое имеет официальный характер.

Под разговорной речью детей старшего дошкольного возраста понимаем спонтанную диалогическую речь с монологическими вставками, которое проявляется в условиях непосредственного общения говорящих в ситуациях: педагог- дети, ребенок – дети, родители – дети.

Анализ результатов анкетирования, планов учебно-воспитательной работы воспитателей показал, что большинство воспитателей отождествляют понятие «разговорная речь» либо с диалогической, либо со связной речью, в дошкольных учебных учреждениях отсутствует целенаправленная работа по развитию разговорной речи детей как на специально организованных занятиях, так и в повседневной жизни.

Во второй главе «Экспериментальное исследование развития разговорной речи детей старшего дошкольного возраста» определены критерии, показатели, схарактеризированы урени развития разговорной речи детей старшего дошкольного возраста; разработана и научно обоснована модель и методика развития разговорной речи детей старшего дошкольного возраста, определены педагогические условия ее реализации; представлены сравнительные результаты констатирующего и формирующего этапов исследования.

Критериями и показателями уровней развития разговорной речи детей старшего дошкольного возраста выступили: диалогическая (умение общаться (инициативность общения) и поддерживать разговор; содержательность диалогического общения (тематическое разнообразие); умение формулировать вопросы и отвечать на вопросы собеседника; умение выполнять словесные поручения и отчитываться об их выполнении), монологическая (умение самостоятельно рассказывать о событиях из собственной жизни; умение составлять рассказы - сообщения, рассказы - пояснения, рассказы – инструкции; умение пересказывать содержание знакомых художественных текстов, мультфильмов, кинофильмов ровесникам и взрослым (самостоятельно, стимулированно)) и дискурсивная (наличие формул речевого этикета в спонтанной разговорной речи детей; знание формул речевого этикета; наличие языковых средств выразительности в спонтанной разговорной речи; наличие и целесообразность неязыковых средств выразительности) компетенции.

На формирующем этапе исследования была разработана экспериментальная модель развития разговорной речи детей старшего дошкольного возраста, состоящая из четырех этапов. На первом – когнитивно-обогащающем этапе были проведены интегрированные занятия по развитию речи и художественно-речевой деятельности, направленные на обогащение знаний и словаря детей , касающиеся формул речевого этикета, языковых и неязыковых средств общения, воспитание положительных мотивов речевого взаимодействия детей. Целью второго – ситуативно-коммуникативного – этапа было внедрение детей в активную разговорную речь путем создания системы

коммуникативно-речевых ситуаций, как на разных видах занятий, так и в повседневной жизни. Третий этап, рече-творческий, был направлен на стимулирование воспитателем инициативности детей, касающегося разговорного дискурса в различных речевых ситуациях: «ребенок-ребенок», «ребенок-дети», «ребенок-воспитатель (знакомый и незнакомый взрослый)». На четвертом – оценочно-рефлексивном – этапе закреплялись приобретенные коммуникативные умения детей на интегрированных занятиях, в играх, речевых ситуациях, праздниках родного языка, стимулировали оценочно-контрольные действия детей, учили оценивать собственную речь, речь своих ровесников в группе и кукольных героев.

Педагогическими условиями реализации экспериментальной модели выступили: обеспечение позитивной мотивации по активизации разговорной речи детей; коммуникативная направленность развития разговорной речи детей; взаимосвязь языковых и неязыковых эмоциональных средств выразительности в дискурсивной деятельности детей; приобщение и поддержка воспитателем инициативности разговорного дискурса детей в разных ситуациях общения: «ребенок-ребенок», «ребенок-дети», «ребенок-воспитатель (взрослый)».

Ключевые слова: разговорная речь, развитие, дети старшего дошкольного возраста, дискурсивная деятельность, разговорный дискурс, компетенция.

Annotation

Mykhaylova L. I. Spoken speech development of the senior preschool age children. – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in pedagogics, in speciality 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (The Ukrainian language). – The state institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky». – Odessa, 2010.

The thesis is devoted to the problem of spoken speech development of the senior preschool age children. The experimental model of spoken speech development of the senior preschool age children has been worked out; the pedagogical conditions of its realization have been defined: providing positive motivation as to activation of children's spoken speech; communicative orientation of spoken speech development of children; encouragement and support of initiative of children's spoken discourse by teacher in the situations 'child – child', 'child – children', 'child – teacher', 'child – adult'; interrelation of linguistic and extralinguistic means of expressiveness in children's discursive activity. In the research the essence and structure of concepts 'senior preschool age children's spoken speech', 'discursive activity', 'discursive competence of preschool establishment leaver', criteria (dialogical, monologic, discursive competences), indexes have been defined. The levels of spoken speech development of the senior preschool age children (high, sufficient, satisfactory, low) have been characterized.

Key words: spoken speech, development, senior preschool age children, discursive activity, spoken discourse, competence.